

Resume

In the scientific article are considered the questions of activity of Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan about maintenance of human rights and a citizen.

Сейдіғалиев Т. Р., ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды заң институтының мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫНА БҰЛТАРТПАУ ШАРАЛАРЫН ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қолданыстағы қылмыстық-іс жүргізу заңында шетел азаматтарына қатысты бұлтартпау шараларын қолданудың қандай да бір ерекше тәртібінің нұсқауы жоқ, себебі ҚР ҚДЖК республиканың Негізгі Заңында бекітілген заң және сот алдындағы теңдік принципін іске асырады. Сонымен қатар, біздің ойымызша, берілген принцип тергеу тәжірибесінде жеткілікті жиі бұзылады, әйтсе де басқа мемлекеттің азаматтық белгісі себеп ретінде аталмайды және принциптің талаптары үстірт сақталған. Бірақ, шетел азаматтары дұрысында, тілдік және мәдениеттік барьеріне (белгісіне) байланысты қолданыстағы заңнамаға бейімделмеген, бұлтартпау шарасын таңдау кезінде қылмыстық ізге түсу органдарымен тым жиі қате пікірде бағаланады.

Сонымен, негізгі мәселелерді белгілейміз:

1. Басқа мемлекеттің азаматтығы жұмысқа орналасқан мекенінің түрін растайтын, тұрақты мекен-жайы бойынша тұру, (мысалы үшін, тұратын орнын жалдау туралы ұзақ мерзімді шарт), бірге тұратын кәмелетке толмаған балалардың және т. б. құжаттарының болғанының өзінде тергеуден және соттан жасырыну ниеті жанама айғақ ретінде бағаланады.

2. Мекендеу қағазы жоқ шетел азаматтары меншік құқығындағы үйге құқықтары болмайды, бұл олардың қамауда ұстаумен байланысты емес бұлтартпау шарасына сенім арту мүмкіндіктерін шектейді. Бұл негізінде «үйде қамап ұстау» секілді бұлтартпау шарасына қатысты болады, оны біз соңында талдауға ораламыз.

3. Шетел азаматтары бұлтартпау шарасын таңдау уақытында қылмыстық ізге түсу органдарына олардың жеке тұлғалығын сипаттайтын құжаттардың барлық қажетті тізімін, оның ішінде оқшаулауда ұстау жағдайына кедергі келтіретін сырқатын растаушы медициналық құжаттарын әрқашан да ұсына бермейді. Бұл басқа мемлекетте тиісті мәліметтерді алу және талап ету үшін қажетті қолданылатын процессуалдық мерзімдер және уақыттармен объективті байланысты болады.

Шетел азаматтарын ұстау жағдайларында шетел мемлекетінің азаматтығының бар болуының фактісі бұлтартпау шарасы ретінде қамауға алуды санкцияландыру үшін дәйекті және жеткілікті негіз ретінде бағаланады. Сонымен, Ресей Федерациясының азаматшасы И. Фалей ҚР ҚК 192-баптың 2-бөлігінің «б» тармағында көзделген қылмыс жасағанда сезік бойынша Астана қ. ЭҚЖКД қызметкерлерімен ұсталған және УҰИ-на орналастырылды. Астан қ. Сарыарқа ауданының соты ол Ресейдің азаматшасы болып саналатынына сүйеніп, оның Астана қ. тұрақты тұратын жері және жұмысы бар екендігіне, онымен бірге тұратын Астана қ. кәмелетке толған ұлы және кәмелетке толмаған қы-

зы болғандығына қарамастан тергеуден және соттан жасырынуы мүмкін деп оған қатысты бұлтартпау шарасы түрінде қамауға алуды санкциялады. Осы шешімді Астана қаласының жоғары тұрған сотына шағымдануы қанағаттанарлықсыз қалды және бұған шетел мемлекетінің азаматтығына оның тиесілігі фактісі тағы себеп болды¹.

Аталған жағдайда Астана қ. бойынша ЭҚЖКД қызметкерлері И. Фалейге «үйде қамап ұстау» түрінде бұлтартпау шарасын қолдану туралы толық қолдауға болатын еді, өйткені 2010 ж. 16-ақпанында 16 сағат 18-ақпанға дейін қаржы полициясының қызметкерлері оның ағасының пәтерінде екі тәуліктен аса ұстаған, бұл куәның айғағымен расталады, яғни оның жүріп-тұруын бақылау қамауда ұстаусыз ақ орнатылған.

Көрсетілген мысал қылмыстық ізге түсу органдары шетел азаматтарының тергеуден және соттан жасырылатын ойы бар, әрі егер бұл үшін ешқандай да негіз болмаса да тұлға ретінде біле тұра қабылданатынын куәландыратын айқын көзқарас. Осындай жағдай шетел азаматтарына қатысты қылмыстық-іс жүргізушілік мәжбүрлеу шараларын қолдануда үйлесуші болжап қою пайда болатын қауіпті тенденция құрады. Басқаша айтқанда шетел азаматтығы алдымен ҚР ҚІЖК 132-бабының тәртібінде ұстаудың себебі болып ұйғарылады, ал сонан соң жанама болып саналады, бірақ қамауға алу түрінде бұлтартпау шарасын таңдауға орынды негіз болып табылады.

А. С. Түкиев және Р. П. Ашиғалиев қамауға алуды таңдау туралы шешім, іс жүзінде барлық құрамы бойынша аса ауыр қылмыстарды санамағанда жағдайлардың жартысынан астамы бірыңғай дәлелденген және дұрыс емес: «тұлғаның кінәлілығы толықтай дәлелденеді», «тергеуден және соттан жасырынуы мүмкін» және т. б. деп дұрыс қорытындылайды. Тәжірибеде ҚР ҚІЖК 139-бабының ережесі көбінесе дұрыс түсіріндірілмейді. Ешқайда кетпеу және өзін дұрыс ұстау туралы қолхатты таңдау кезінде айыпталушының тергеуден және соттан жасырынбайтындығы, ақиқатты орнатуға бөгет жасайтындығы және қылмыстық әрекетпен шұғылдануды жалғастырмайтындығы айтылады, яғни қандай да бір бұлтартпау шарасын таңдауға негіз жоқтығы нақты көрсетіледі².

Осы ойды жалғастыра отырып, бұл проблеманы қамауға алу түрінде бұлтартпау шарасын таңдағанда әр жағдайда тергеуден және соттан жасырыну ниетін дәлелдеу тек қылмыстық ізге түсу органдарына жүктегенде ғана жоюға болады деген қорытындыға келеміз. Сонымен қатар, ҚР ҚІЖК 150 бабының 7 бөлігін толықтыруды және оны келесі редакцияда баяндауды ұсынамыз:

«7. Қамауға алуға санкция беруге байланысты мәселелерді шешу кезінде сот аталған бұлтартпау шарасын таңдау кезінде ескерілетін мән-жайларға қатысты істің материалдарын зерделеумен шектеледі. Осыған байланысты қылмыстық ізге түсу органы осы Кодекстің 139-бабында баяндалған жағдайлардың барлығын дәлелдеуге міндетті».

Әрі қарай, шетел азаматтарына үйде қамап ұстау сияқты бұлтартпау шарасын қолдану мүмкіндігін талдайық. 150-баптың оныншы бөлігі мынаны айтады: «10. Судья айыпталушыны, күдіктіні қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасына санкция беру туралы өтінішті қарап, айыпталушыны, күдіктіні қамауға алуға санкция беру туралы не қамауға алуға санкция беруден бас тарту туралы қаулы шығарады. Судья күдіктіні немесе айыпталушыны қамауға алуға санкция беруден бас тартқан кезде сот отырысының барысында прокурордың өтініші бойынша күдіктіге, айыпталушыға қатысты үйде қамауда ұстау түрінде бұлтартпау шарасын таңдауға құқылы.

Күдіктіге, айыпталушыға қатысты үйде қамауда ұстау түрінде бұлтартпау шарасын таңдау туралы өтінішті прокурор қажет болған жағдайда, судья күдіктіні, айыпталушыны қамауға алуға санкция беруден бас тарту туралы қаулыны жария еткеннен кейін, өзі оған осы Кодекстің 150-бабында көзделген тәртіппен наразылық беруді орынсыз деп санаған жағдайда тікелей мәлімдей алады. Судья үйде қамауда ұстауға санкция беруден бас тарту туралы қаулы шығарған жағдайда прокурор оған осы Кодекстің 110-бабында белгіленген қағидалар бойынша наразылық беруге құқылы».

Қамауда ұстау секілді қатал емес және ешқайда кетпеу туралы қолхат сияқты жұмсақ емес, үйде қамауда ұстау түрінде бұлтартпау шарасы тек мемлекетке ғана емес (тергеу изоляторларын ұстауға жұмсалатын бюджеттік құралдарды едәуір экономдау түрінде), бірақ сондай-ақ қылмыстық іс жүргізуге тартылуға тап болған тұлғаға да аса тиімді.

Осы бұлтартпау шарасын қолдануға байланысты негізгі шектеу сезіктіні, айыпталушыны өз меншігінде немесе өзге үйде оқшаулау арқылы жүріп-тұру еркіндігін шектеумен белгіленеді. Яғни, адам өзінің тұрақты, уақытша тұратын (жалдау немесе қосымша жалдау шарты бойынша, жалдау шарты немесе өзге де заңды шарт бойынша, жеке меншік иесі ретінде орналасқан үйін, пәтерді саябақты және т. б.) орнын (тиісінше органдардың және лауазымды адамдардың рұқсатынсыз) орынсыз және өз еркімен тастап кетуге құқысыз.

Сондай-ақ жүріп-тұру еркіндігін шектеу басқа да нысанда болады, оның ішінде тұлғаға тұрақты немесе уақытша тұратын орнын рұқсатсыз тастап кетуге (яғни, іс жүзіндегі, ол тек ол жерде тіркеліп жазылғандығы ғана емес, бірақ сонымен нақты тұратындығы) немесе жұмыс істейтін, оқитын орнына немесе басқа да нақты орындарға баруына тыйым салу түрінде. Осыған орай, іс жүргізу процесінде сезіктіні, айыпталушыны оның тұратын жеріне белгілі бір уақытқа ғана оқшаулау мүмкін (мысалы, тек түнгі уақытта).

Сонымен, үйде қамауда ұстау ретінде бұлтартпау шарасын қолдану туралы нұсқаулықтың 7 және 8 тармақтары қажетті жағдайда үйде қамауда ұстау орны қылмыстық іс жүргізу органымен белгіленетіндігін айтады. Бұл аурухана, клиника, пансионат, саябақ, өзге де орындар мен жалданған ғимараттар болуы мүмкін. Сезіктіге, айыпталушыға туысқандарының және өзге де адамдардың үйлерін қылмыстық іс бойынша іс жүргізу уақытында беруі рұқсат етіледі. Сезіктіге, айыпталушыға туысқандарымен және таныстарымен қылмыстық процесті жүргізуші орган үшін үй берілгенде олардың өзінің, сонымен қатар олармен бірге тұратын кәмелетке толған адамдардың жазбаша келісімдері керек³.

Сонымен қатар, ҚР ҚІЖК 149-бабының екінші бөлігін келесі редакцияда баяндауды ұсынамыз:

«2. Бұлтартпаудың аталған шарасын таңдау туралы қаулыда қамауға алынған адамға қоданылатын бостандығын нақты шектеу және белгіленген шектеулердің сақталуына қадағалауды жүзеге асыру жүктелген орган немесе лауазымды адам көрсетіледі. Қамап ұсталатын адамға белгілі бір адамдармен қарым-қатынас жасауға, хат-хабар алуға және жөнелтуге, кез келген байланыс құралдарын пайдалану арқылы сөйлесуге тыйым салынуы, сондай-ақ тұрғын үйден шығуға шектеу белгіленуі мүмкін. Үйде қамап ұстау орны жалға алынатын тұрғын үйді қолдану мүмкіншілігін қоса алғанда, қылмыстық процесті жүргізуші органмен белгіленеді. Қамап ұсталатын адамның тұр-

ғылықты жері күзетілуі мүмкін. Қажет болған кезде оның мінез-құлқына қадағалау белгіленеді».

- ¹ Астана қ. бойынша Экономикалық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес департаментінің ағымдағы іс қағаздарын жүргізуі.
- ² Тукиев А. С., Ашиғалиев Р. П. Арест в досудебном уголовном производстве: Монография. — Қарағанды. ҚР ИМ Б.Бейсенов атындағы ҚЗИ, 2008. — 18-19 бб.
- ³ Бұлтартпау шарасы ретіндегі үйде қамап ұстауды қолдану туралы Нұсқаулық. Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасының 2005 жылғы 18 қазан N 56, Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік Комитетінің төрағасының 2005 жылғы 22 қазан N 187, Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінің М.а. 2005 жылғы 6 қазан N 590, Қазақстан Республикасының Экономикалық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі агенттігінің төрағасының (қаржы полициясы) 2005 жылғы 7 қазан N 214 бірлескен бұйрығымен бекітілді.

Резюме

Настоящая научная статья посвящена проблемам применения мер пресечения к иностраннным гражданам.

Resume

The scientific article is devoted to the compliance of international standards on observance of the main person and citizen`s rights and freedom at the election of procedural duress measures in criminal court proceedings of RK.

Сәлкебаев Т. С., ҚР ИМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды заң институтының мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

ШЕТЕЛ ПОЛИЦИЯСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТТІК ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Жалпы ұлтық полиция күштерінің құрылымдары қатарында қызмет атқару мемлекеттік орган мен үкімет немесе ішкі істер (әділет) министрлігі, болмаса, олардың екеуі арасындағы қолданыстағы құзырларды бөлу арқылы тағайындалады. Мысалы, Италия, Франция және Испанияда бұл жағдайлар президенттің жарлығымен, үкіметтің декреттерімен белгіленеді, тек кейбір жекелеген мәселелер бойынша ғана ішкі істер министрінің актілерімен нақтыланады. Мұндай тәжірибе өте кең тараған, дегенмен басқадай да жағдайлар кездеседі. Аймақтық полиция жергілікті биліктің құзырында болатын Ұлыбританияда, Англия мен Уэльс полициясы үшін қызмет атқару жағдайын елдің ИМ министрлігі, ал Шотландия полициясы үшін — осы әкімшілік аймақтың ішкі істер министрі айқындайды. АҚШ-та федералдық полиция қызметкерлері үшін бұл жағдай-